

ХЕРМЕНЕУТИЧКИ ПРОЦЕС¹

Херменеутички процес је, као чин измамљивања и присвајачког трансфера значења, четворострук. Постоји иницијално поверење, полагање наде, загарантовано претходним искуством, али епистемолошки изложено и психолошки ризично, да текст који је пред нама или, прецизније, нама насупрот, има значење и „озбиљност“. Усуђујемо се на следећи корак: *ad initio* признајемо да „тамо има нечега“ да се разуме и да трансфер неће бити празан. Свако разумевање и демонстрација разумевања, што је превођење, почиње чином поверења. Ово поверење се обично јавља аутоматски и неиспитано је, али има сложено упориште. Оно је оперативна конвенција која произилази из низа феноменолошких претпоставки о кохерентности света, о присуству значења у свим, међусобно веома различитим и можда формално супротним семантичким системима, о валидности аналогија и паралела. Крајња великодушност преводиоца („Тамо мора бити нечега!“), његово поверење у „друго“ као још увек неиспитано, његово непланско преиначење исказа, појачава до филозофски драматичних размера човекове склоности ка виђењу света као симболичног, сачињеног од односа у којима „ово“ не само да може, него мора да стоји уместо „оног“, да би могло да буде значења и структура.

Поверење, ипак, никад није апсолутно. Може бити издано, и то на најтривијалнији начин, бесмислицом, открићем да нема ничега што може да се измами и преведе. Нонсенс поезија, *poésie concrète*, глосолалија не могу се превести јер су лексички некомуникативни или намерно обезначени. Поверење ће се, међутим, наћи на мање или више озбиљном испиту и приликом убичајеног тока и процеса усвајања језика и процеса превођења (пошто су они нераздвајиво повезани). „Ово ништа не значи“, тврди раздражено дете гледајући у уџбеник из латинског језика или почетник у Берлицовој школи језика. Осећај постаје скоро опипљив, попут празне површине која нам не пружа упориште. Друштвени подстицај и трагови претходника који се намећу („други су успели да преведу то тик пре тебе“), само чине да истрајемо. Донација поверења, ипак, остаје онтолошки спонтана и антиципира доказ, који често долази после преласка великог, мукотрпног јаза (Валтер Бенјамин каже да има текстова који ће бити преведени тек „после нас“). Када се лати посла, преводилац мора да игра на кохерентност, на симболичко изобиље света. Истовремено, постаје рањив, истина, само у екстремним случајевима и теоријским крајностима, у односу на два дијалектички повезана, међусобно условљена метафизичка ризика. Може открити да „било

¹ Извор: George Steiner, „Hermeneutic Motion“, *The Translation Studies Reader*, ур. Lawrence Venuti, Routledge, 2000, стр. 186-191.

шта“ или „готово све“ може значити „све“. Ово је вртлог самоодрживих окова метафора и алегорија који су искусили средњовековни егзетици. Може и да открије да нема ничега што се може одвојити од своје формалне аутономије, да је свако значење вредно изражавања јединствено и да не може да уђе ни у један други калуп. По каballистичком веровању, на које ћу се касније вратити, доћи ће тренутак када ће речи „отрести бреме значења“ и биће само оне саме, празне, а препуне попут камена.

После поверења, следи напад. Другим потезом преводилац напада и извлачи. За ово је релевантна Хајдегерова анализа у којој он усмерава нашу пажњу на разумевање као на чин, на приступ, инхерентно присвајачки и зато насилан, *Erkenntnis* према *Dasein*.² *Da-sein*, „ствар ту“, „ствар која јесте јер је ту“, долази до свог аутентичног битка само када је разумемо, тј, преведемо.³ Постулат да је сва когниција агресивна и да је сваки исказ инвазија на свет је, наравно, хегелијански. Хајдегеров допринос је у томе што је показао да су разумевање, препознавање и интерпретација незаобилазни начини напада. Хајдегерово инсистирање на томе да разумевање није питање метода већ примарног битка, да се „биће састоји од разумевања другог бића“ можемо модификовати у наивнији, ограниченији аксиом да сваки чин разумевања мора да усвоји још један ентитет (онај у *који* преводимо). Разумевање, на шта сама његова етимологија указује, разуме не само когнитивно већ и кроз контекст и узимање. У међујезичком превођењу, овакав маневар разумевања је експлицитно насилан и исцрпан. Свети Јероним користи своју чувену слику преводиоца који доноси кући уловљено значење. Ми „разбијамо“ код: дешифровање је попут сецирања, после кога шкољка остаје скрхана, а витални слојеви огуљени. Сваки школарец, али и неки еминентни преводилац, приметитиће промену у материјалном присуству која прати дугу и тешку вежбу из превођења: у другом језику, текст постаје готово опипљиво тањи, а светлост као да неометано пролази кроз његова олабављена влакна. За трен ока, густина непријатељског или заводљивог другог је расута. Ортега и Гасет говори о туги преводиоца после неуспеха. Постоји и туга после успеха, августиновска *tristitia* која следи после еротског и интелектуалног поседовања, два слична чина.

Преводилац упада, извлачи и доноси кући. Слично као кад површински коп остави рану у пејзажу. Као што ћемо видети, овакво отимање је или илузорно или знак лошег превода. Ипак, као код преводиоцевог поверења, стварно постоје гранични случајеви. Одређени текстови или жанрови исцрпљени су преводом. Још интересантније, извесни текстови су негирани преображавањем, чином присвајачког продирања и трансфера, превазилажењем оригинала, постали уређенији и естетски пријатнији. Има оригинала којима се више не враћамо јер преводи имају већу вредност (сонети Лујзе Лабле после Рилкеовог *Umdichtung-a*). Но, касније ћу се вратити овом парадоксу издаје поштивањем.

Трећи потез је инкорпоративан, у строгом смислу те речи. Преузимање и значења и форме, отеловљење, не дешава се у вакууму нити га ствара. Изворно семантичко поље већ постоји и препуно је. Нијансе асимилације и смештања новостеченог у систем су безбројне и могу ићи од потпуног одомаћивања, приближавања суштине ка-

² Сазнање према „ту-битку“.

³ Cf. Paul Ricoeur, „Existence et herméneutique“ у: *Le Conflit des interpretations* (Paris, 1969).

кву историја културе приписује, нпр, Лутеровој Библији или Нортовом Плутарху, све до маргинализовања и гледања на дело као на потпуно страно, попут Набоковљевог *Оњеина* на енглеском. Колики год да је степен натурализације, чин преузимања потенцијално може да измести или сасвим премести целу изворну структуру. Хајдегеријанско „ми смо што разумемо да смо“ подразумева да се наше биће модификује сваки пут када разумевајући усвајамо. Ниједан језик, ниједан традиционални скуп симбола, ниједан културни ансамбл ништа не преузима без ризика да ће бити измењен. Овде се могу применити две, вероватно сродне метафоре – о сакралном уносу или инкарнацији и о инфекцији. Вредносни степен размене мисли упућен је моралу, духовној страни примаоца. Иако је свако декодирање агресивно и, на извесном нивоу, деструктивно, постоје разлике у разлозима преузимања и контексту „доношења“. Новина се у незрелој и дезоријентисаној циљној матрици неће проширити, неће наићи на одговарајући простор. Неће изазвати потпун одазив, већ налет имитације (француски неокласицизам у својој северноевропској, немачкој и руској верзији). Могу се створити заразе, активирани старим или страним утицајем, које нападају читаву структуру. После неког времена, циљни организам реагује, настојећи да неутрализује или потпуно истисне страно тело. Велики део европског романтизма може да се посматра као одговор оваквој врсти инфекције, као покушај да се стави ембарго на опхрвљујуће страно, француску робу из осамнаестог века. Код сваког пиџина уочљив је покушај да се сачува зона изворног говора, као и неуспех у томе, услед политички и економски подстакнуте језичке инвазије. Дијалектика отеловљења подразумева да можемо бити савладани.

Ова дијалектика се може посматрати на нивоу индивидуалног сензибилитета. Чинови превођења доприносе нашим средствима; отеловљујемо алтернативне енергије и изворе осећања. Ипак, можемо бити надиграни и новина коју смо увели може учинити да изгледамо неуверљиво. Постоје преводи у којима оригиналност, лична креативност пресуше. Макена (MacKenna) говори о Плотину који га је буквално истиснуо. Писци су престајали да преводе, понекад прекасно, јер је дах страног текста почео да гуши њихов сопствени. Друштва са старим, али урушеним епистемологијама ритуала и симбола могу бити истргнута из равнотеже и може им се десити да изгубе веру у сопствени идентитет пред незаустављивим ударом преране или несварљиве асимилације. Култови терета са Нове Гвинеје, у којима староседеоци обожавају оно што авиони доносе, представљају чудновато истинит приказ ризика превођења.

Ово је само још један од начина да се каже да је херменеутички поступак опасно недовршен, да је опасан јер је недовршен, уколико му недостаје четврти потез, завршни ударац, што би се рекло, који затвара круг. Априорно поверење нас избацује из равнотеже. Надносимо се над текст пред нама (сваки преводац је искусио овакво опипљиво усмеравање и стремљење ка циљу). Опкољавамо и нападамо когнитивно. Враћамо се крцати, а опет ван равнотеже, јер смо проузроковали неједнакост у систему, узимајући од другог и додајући свом, могуће, са двојаким последицама. Систем је пољуљан. Херменеутички чин мора да компензује. Ако процес тежи да буде аутентичан, мора посредовати, и у току размене успоставити једнакост.

Успостављање реципроцитета да би се повратила равнотежа је срж овог посла и правило превођења. Међутим, веома је тешко то апстрактно представити. Преводиочево присвајачко „преношење“ – реч, наравно, садржи насилно преведене корен и

значење – оригинал оставља са дијалектички загонетним остатком. Постојање губитка, оштећења не доводи се у питање, отуда, као што смо видели, страх од превођења, табуи о разоткривању онога што у себи носе свети текстови, ритуално именовање и формуле у многим културама. Али, оштећење је, такође, засигурно и недвосмислено. Преведено дело је побољшано дело. То се види на неколико прилично очигледних нивоа. Будући да је методичан, да продире, анализира, пописује, процес превођења ће, као и сви модели усмереног разумевања, разјаснити, осветлити и генерално ојачати свој предмет. Претерана умешаност интерпретативног чина по себи води надувавању: тврди да ту има више него што се чини, да је слагање садржаја и форме у којој је ближи, деликатнији од оног што се испрва може видети. Сврстати изворни текст у оне вредне превођења значи одмах му доделити признање и величати га (наравно, он је подложен каснијој ревизији и можда чак одбацивању). Процес трансфера и прарафраза јача статус оригинала. Историјски, у оквиру културног контекста, у јавности до које долазе, парафраза је престижнија. Али овакво величање има значајнију, егзистенцијалну перспективу. Односи текста и његових превода, имитација, тематских варијанти, чак и пародија, превише су различити да би се могла успоставити јединствена теоријска, дефинишућа схема. Они одређују читав низ питања о значењу значења у времену, о постојању и ефектима језичких чињеница изван свог специфичног, почетног облика. Ипак, нема сумње да одјек обогаћује, да је више него сенка, више него инертни симулакрум. Враћамо се на проблем огледала, које не само што рефлектује, већ и генерише светлост. Оригинални текст само добија од поредака разноликих односа и дистанци оформљених између себе и својих превода. Реципроцитет је дијалектички: нови „формати“ од значаја иницирани су удаљавањем и приближавањем. Неки нас преводи удаљавају од слике, а неки нам га приближавају.

Тако је чак и где, односно баш где је превод само делом адекватан. Преводиочеви промашаји (навешћу уобичајене примере) локализују, пројектују, као на екран, животности које се опирају и специфичности генија непрозирне у оригиналу. Хегел и Хајдегер тврде да биће треба да ангажује друго биће да би се досегло самоодређење. Ово је тачно само у делу језика који, на фонетском нивоу и нивоу граматике, може функционисати у оквиру сопствених граница дијакритичке диференцијације. Али то је прагматички истинито за све, осим за најрудиментарније форме и изразе. Постојање у историји и право на препознатљив идентитет (стил), засновани су на односима са другим артикулационим конструктима. Од таквих односа, превођење је најживописније.

Свакако, дисбаланс постоји. Преводилац је узео превише – поравнао је, повезао, учитао или није дочитао, закинуо је, испустио, одстранио ћошкове који су штрчали. Истакање енергије са изворишта и уливање код примаоца променили су и једног и другог, али и хармонију читавог система. Пеги (Регу) износи став о неизбежној штети у својој критици Леконт де Лилових превода Софокла: „*ce que la réalité nous enseigne impitoyablement et sans aucune exception, c'est que toute opération de cet ordre, toute opération de déplacement, sans aucune exception, entraîne impitoyablement et irrévocablement une déperdition, une altération, et que cette déperdition, cette altération est toujours considérable.*”⁴ Прави превод ће настојати да избалансира, иако посреднички путеви могу бити

⁴ „Оно чему нас стварност немилосрдно и без изузетка учи је да свака радња овог реда, свака операција премештања, без изузетка, доводи до немилосрдног и неповратног губитка, до изме-

дуги и заобилазни. Када посустаје за оригиналом, прави превод чини видљивијима самосвојне врлине оригинала (Вос [Voss]) је у свом преводу Хомера слаб у карактеристичним тачкама фокализације, али луцидна искреност његовог тренутног недостатка открива одговарајућу снагу (Грка). Када превазилази оригинал, прави превод закључује да изворни текст има потенцијала, залиха које још није сам искористио. Овакво је Шлајермахерово виђење херменеутике која „зна боље него аутор“ (Пол Селан, преводјећи Аполинерову *Salomé*). Никада досегнут идеал је одговарајући дупликат или репетиција, поновно питање, које ипак није таутологија. Такав савршени „двојник“ не постоји. Ипак, идеал експлицира захтев за правичношћу у херменеутичком процесу.

Мислим да само на овај начин можемо да дођемо до значења кључног појма „верности“. Верност није дословност нити било које техничко средство помоћу којег се изражава дух. Потпуна формулација је, као што се изнова и изнова потврђивало у дискусијама о превођењу, безнадежно магловита. Преводац, егзегета, читалац, веран је тексту, чини свој одговор одговорним, само када настоји да поврати равнотежу снага, целовитог присуства, које је његово присвајачко разумевање прекинуло. Верност је етична, али и, у пуном смислу те речи, економична. Врлином такта, а појачани такт је морална визија, преводац-интерпретатор ствара услове за значајну промену. Стреле значења, културне и психолошке добити, крећу се у оба смера. Идеално, постоји размена без губитка. У овом погледу, превођење би могло да се прикаже као негација ентропије; сачуван је ред на оба краја циклуса, и на изворишту и у тачки рецепције. Овде је примењен генерални модел из Леви-Стросове *Anthropologie structurale* у којој су друштвене структуре приказане као покушаји динамичке равнотеже постигнути разменом речи, жена и материјалних добара. Сваком присвајању следује компензација: изјава изискује изјаву, егзогамија и ендогомија су механизми изједначавања преноса. Када је у питању значењска размена, превођење је најживописније, најправедније. Преводац је одговоран за дијахронијска и синхронијска померања и очување снаге значења. Превод је, не само фигуративно, чин удвајања; књиге морају остати и у формалној и у моралној равнотежи.

Овај поглед на превођење, као на херменеутику поверења (*élancement*), продирања, отеловљења и успостављања, помоћи ће нам да пребудимо стерилни троделни модел, који је владао историјом и теоријом проучавања овог предмета. Испоставља се да је истицана дистинкција између дословности, парафраза и слободне имитације потпуно произвољна, да није прецизна и нема филозофску основу. Превиђа кључну чињеницу да је четворострука *hermeneia*, Аристотелов термин за дискурс који означава јер интерпретира, концептуално инхерентна и најрудиментарнијем преводу.

(С енглеској превела **Ивана Мишровић**)

не, и да су тај губитак и та измена увек знатни.“ (превод: Калаба, Јанковић 2013); Charles Péguy, “Les Suppliants parallèles” у: *Oeuvres en prose 1898-1908* (Paris, 1959), I, стр. 890. Ова анализа уметности поетике превођења први пут је објављена у децембру 1905. Cf. Simone Fraisse, *Péguy et le monde antique* (Paris, 1973), стр. 146-59.